

TURİZM ve SAĞLIK İLİŞKİSİ

Prof. Dr. Recep AKDUR

İnsanların sağlığını endojen (bedensel) ve ekzojen (çevresel) faktörler belirler. Endojenik faktörlerin başlıcaları; genetik, hormonal ve metabolik yapı, yaş, cins, ırk, davranış ve alışkanlıklar gibi kişisel özelliklerden oluşur. Bu tür faktörlere, aynı zamanda, kişiseye, konakçıya / hosta ilişkin faktörler adı da verilir.

Çevre, insanın kendisi dışında kalan, tüm madde, olgu ve olaylardan oluşur. İnsan sağlığı açısından ve kendi içinde, fiziksel, biyolojik ve sosyal çevre olarak üç başlık altında incelenir. Fizik çevre, her türlü cansız madde (elementler ve bileşikler ile bunlardan oluşan su, hava, toprak, gıysiler, besinler, araçlar vb) ve her türlü enerjiden (ısı, ışık, elektrik, mekanik) oluşur. Biyolojik çevre ile kasıt ise, insanın kendisi dışında kalan ve virüslerden başlayarak omurgalılara dek uzanan canlılardır. Her türden insan eylemi ve bu eylemler sonunda oluşan olgu ve olaylar ise sosyal çevre başlığı altında toplanır.

Epidemiyolojik yaklaşımda, kişinin hastalanmasında rol oynayan etiyolojik faktörler, **etken** (ajan), **kişi**(host) ve **çevre** başlıkları altında gruplanır ve hastalıklar bu üçlü arasındaki ilişkiler, etkileşimler sonucunda gelişir. Bu üçlüye **epidemiolojik üçlü** adı verilir. Bir hastalığın oluşması için, bu üçlüye ilişkin birçok faktörün biraraya gelmesi gerekir. Bu faktörlerin tümüne birden o hastalığın etiyolojisi adı verilir.

Bazı hastalıkların oluşması için etiyolojik faktörlerden birinin ortamda mutlaka bulunması gerekir (veremde tüberküloz basili, mezotelyomada asbest lifi gibi). Bu faktör olmaksızın hastalık oluşmaz, bu nedenle de, bu tür faktörlere **gerekli neden** adı verilir. Epidemiyolojik üçlüde etken ya da ajan ile kastedilenler de bu türden olan faktörlerdir.

Herhangi bir hastalığın oluşması için ortamda tek başına gerekli neden ya da etkenin bulunması yetmez. Mutlaka diğer bazı etiyolojik faktörlerinde onunla birlikte bulunması ve ona yardımcı olması gerekir. Bir hastalığın oluşabilmesi için, etkenin dışında kalan ve onunla birlikte bulunması gereken ya da bulunması halinde hastalık oluşma riskini artıran bu tür faktörlere **yeterli neden** adı verilir. Buradan da anlaşılacağı üzere, yeterli neden tek bir faktör değil bir faktörler yığını ve bütünüdür.

Bazı hastalıklarda (kanser, diabet, koroner hastalıklar, psikiyatrik hastalılar vb) belli bir gerekli neden (etken) söz konusu değildir. Bu tür hastalıklar yeterli nedenlerin biraraya gelmesi sonucunda oluşur.

Bu bilgilerden de çıkarılacağı üzere, bazı maddeler, olgular ve olaylar ile insan sağlığını arasında doğrudan neden-sonuç ilişkisi vardır. İnsan sağlığında doğrudan rol alan bu tür madde, olgu veya olaylara **etken / ajan** denir. Genelde insan sağlığı özelde ise hastalıklarla madde, olgu ya da olayların ilişkisi yalnızca etkenlik yapmakla sınırlı değildir. Bazı madde olgu ve olaylar vardır ki; bunlar doğrudan sağlık ya da hastalığın etkeni değildir; ancak bunlar etkenin kişiyi hastalandırmasını kolaylaştırırlar (**predispozanlık**). Aynı şekilde, bazı madde olgu ve olayların, insan sağlığı üzerinde, etken olma predispozanlık yapma gibi işlevleri yoktur buna karşılık etkenin insana ulaşmasını sağlamada (**aracılık**) rol oynalar. Diğer bir kısım madde olgu ve olaylar vardır ki; bunlar ne hastalık etkenidir, ne pedizpozan ne de hastalıkların yayılmasında rol alırlar. Ancak, bunlar hastalığın **prognozunu etkileyerek** (olumlu ya da olumsuz) hastalığın ölümcüllüğünü değiştirirler.

Yukarıda özetlenen bilgilerin ışığında, herhangi bir madde, olgu veya olayın, insan sağlığı ile olan ilişkisi dört şekilde olabilir; 1. Doğrudan hastalık etkeni olma , 2. Etkene yardımcı olarak, hastalığın oluşmasını kolaylaştırma (predispozan faktörler), 3. Hastalığın yayılmasına neden olarak hastalığın sıklığını artırma ve 4. Hastalık seyrini (prognozu) etkileme. Herhangi bir madde olgu ya da olayın, insan sağlığı üzerinde bu işlevlerden herhangi birine sahip olması halinde bu madde, olgu ve olay ile insan sağlığı arasında ilişki vardır denir.

Bu ilişkiler açısından, turizm olayına bakıldığında; turizmin, insanları günlük stres ve monotonluk ortamından kurtararak, onları dinlendirdiğini ve sağlıklarına olumlu katkı getirdiğini

söylemek olanaklı. Ayrıca, turizmin, spor, açık hava ve güneş gibi öğelerle desteklendiğinde ya da genellikle bu olaylarla birlikte seyrettiği düşünüldüğünde insan sağlığına olan katkısının daha da arttığı bilinmektedir. Turizm, insan sağlığına olan katkısı yanında, insanların bilgi görgü dağarcığını zenginleştirmek, insanlar arası ilişkileri ve dostluğu pekiştirmek ve hatta insanlar arası yardımlaşmayı sağlamak gibi daha birçok yararı da birlikte getirmektedir. Ancak, tüm bu olumlu yönlerine karşılık, uygun bir biçimde ve uygun ortamlarda yapılmaz ise, turizm kişi, toplum ve insanlık sağlığına büyük zararlar da verebilir.

Turizmin en önemli öğesi yolculuktur ve bu nedenle de turizm özelde yolculuk ile eşanlamlıdır. Yolculuk ise, epidemiyolojik üçlüde yer alan faktörlerin hemen tamamında birtakım değişiklikler meydana getirir. Bu değişiklikler olumlu yönde olur ise yolculuğa çıkan kişinin sağlığı olumlu yönde etkilenir. Aksi durumda ise, yolculuğun bizzat kendisi önemli bir etken haline; hastalık, sakatlık ölüm nedeni haline gelebilir, yolculuk hastalıkların yayılmasına ya da prognozunun ağırlaşmasına neden olabilir. Bunların başlıcaları şöyle sıralanabilir:

1. Yolculuk araçları ile oluşan kazaların neden olduğu sakatlık ve ölümler, yolculuğun doğrudan nedenlik yaptığı en önemli sağlık sorunudur.

2. Yolculuk ve terminallerde uzun süreli beklemler önemli bir stres nedenidir. Buna ek olarak, yolculuğun insanlarda yaratmış olduğu izolasyon duygusu, güven yitimi gibi nedenlerle kişinin ruh sağlığı bozulabilir.

3. Yerkürenin uzak noktaları arasındaki yolculuklar insan biyoritminin bozulmasına neden olur. Sonuçta uykusuzluk, yorgunluk, halsizlik ve bitkinlikle seyreden yolculuk hastalığı (Jet-Lag) denilen hastalık oluşur.

4. Çevredeki ani iklim (basınç, oksijen, sıcaklık ve nem) değişikliği birçok insanda birtakım yakınmaların ortaya çıkmasına neden olur.

5. Bazı insanlarda uçak, gemi ve karayolu araçları araç tutması denilen yakınmalara neden olur. Aynı şekilde, yüksekten uçmanın uykusuzluğun yanında, tansiyonu önemli oranda etkilediği ve bazı insanlarda akut pulmoner ödem ve akut serebral ödeme neden olduğu bilinmektedir.

6. Yeme alışkanlığı ve tüketilen gıdaların değişimine bağlı olarak; ishal, iştahsızlık ya da şımanlık gibi sağlık sorunları oluşabilmektedir.

7. Yolculuk, insanların, kalabalık faktörüne maruz kalması, temiz olmayan gıda ve su tüketmek, temiz olmayan malzeme ve tuvalet kullanmak zorunda kalması gibi birçok nedenle hastalıkların yayılmasında önemli bir rol oynayabilir.

Turizm, mekan ve çevre değiştirme demektir. Mekan ve çevrenin değişmesi, kendisi değişmekle kalmaz epidemiyolojik üçlünün diğer iki öğesini de etkiler. Çevrede olan bu değişikliklere karşı önlem alınmaz ya da uygun davranılmaz ise birçok sağlık sorunu ile karşılaşılabilir. Bunların başlıcaları şöyle sıralanabilir:

1. Güneş Maruziyeti; turistik aktiviteler sırasında korunmadan ve uzun süre güneş altında kalamalarda, güneş çarpması (su elektrolit kaybı), güneş yanığı oluşur. Uzun yıllar aşırı güneş maruziyetinin cilt kanserlerinin sıklığını artırdığı bilinmektedir. Aşırı sıcak ve nem var olan mantar enfeksiyonlarını alevlendirir, yeni mantar enfeksiyonlarının yerleşmesine ortam hazırlar.

2. Turistik aktiviteler sırasında, içme dışında, banyo, yüzme, balık avlama, çıplak ayakla yürümeye gibi birçok nedenle suyla temas sağlanır. Temas edilen bu sular temiz olmaz ise cilt, göz ve kulak enfeksiyonların ve şistozomiazis gibi enfestasyonların etkenlerine aracılık eder.

3. Yer değişikliği insanların evcil ya da yabanıl yeni bir hayvan florası ile karşılaşması anlamına gelir. Bu hayvanlar bazı (kuduz, tetanoz) enfeksiyon hastalıklarının etkenlerine aracılık eder ve bunları turistlere bulaştırır. Ayrıca yabanıl hayvanlardan bazıları (yılan, akrep) insanların doğrudan zehirlenmelerine neden olabilir.

Turizm olayının genelde insan sağlığı ile özelde ise hastalıklar ile olan ağırlıklı ilişkisi bulaşıcı hastalıkların yayılmasına olan katkısıdır. Doğrudan etkeni ya da aracıları yaymak suretiyle bulaşıcı hastalıkların bōlgeler ve ũlkeler arasında yayılmasına olur. Çünkü; turizm, başta insan olmak ũzere, birçok materyalin bir yerden başka bir yere taşınması demektir. Bunların bulaşlı olması ya da taşımada birtakım kurallara uyulmaması halinde, portōrlerin, hastaların, vektōrlerin ve bulaşlı malzemenin bir yerden diğer bir yere taşınması anlamına gelir ki; bu da hastalıkların yayılması demektir. Aynı şekilde, turizm yolculuğa çıkan insanların yeni bir toplum ve yeni bir evre içinde yaşaması demektir. Őzetle, toplumlar arasında bũyũk bir insan ve malzeme değişimi demektir. Her iki tarafın da belli kurallara uymaması halinde; vericilerin-taşıyıcıların gittiği ũlkeye , alıcıların da alarak tekrar dōnũřlerinde ũlkelerine taşımaları kaçınılmaz olur. Bōylece turizm bulaşıcı hastalıkların etkenlerini ũlkeler ve bōlgeler arasında yayan bir ilişki haline gelir. Turizm aracılığı ile bōlgeler ve ũlkeler arası yayılım yapabilecek hastalıkların başlıcaları şeyle sıralanabilir:

1. Oral fekal bulaşanlar; Tifo, Paratifo, Hepatit A, Kolera, Dizanteri, parazitik enfestasyonlar ve Poliomyelit.
2. Seks yolu ile bulaşanlar; AIDS, Hepatit B, Sifiliz, Gonore, Calamidia, Tricomonas.
3. Vektōrlerle bulaşanlar; Sıtma
4. Solunum yolu ile bulaşanlar; Tũberkuloz,Lejyonella.

Sonuç olarak; turizm kişiler, toplumlar ve insanlık için, sağlık da dahil olmak ũzere birçok bakımdan çok yararlı bir etkinliktir. Buna karşılık, belli kurallara uyulmaması ve belli Őnlemler alınmaması halinde, hastalıklara etkenlik ve predizpozanlık yapmak, onların yayılmasını kolaylaştırmak ve prognozunu ağırlaştırmak gibi işlevler ũstlenerek, kişilerin, toplumların ve insanlığın sağlığına bũyũk zararlar verebilir.